

УДК [94:75.03]: 2(477.81)

Галина Борейко

РЕЛІГІЙНА ТЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ САМОДІЯЛЬНОЇ ХУДОЖНИЦІ Л. СПАСЬКОЇ

У статті розкрито творчий та життєвий шлях самодіяльної художниці Рівненщини Л.І.Спаської, мистецтво якої присвячувалось релігійній тематиці. В умовах пануючого під час тоталітарного режиму, атеїзму, вона зуміла зберегти любов до рідного краю, власного народу, Бога, церкви та їх духовних символів.

Ключові слова: релігійна тематика, самодіяльна художниця, Л. Спаська, іконопис, Рівненщина, Остріг.

Проникнення на вітчизняні терени здобутків західної цивілізації, заставляє нас повсякчас повертатися до дослідження феномену національної культури, який дозволив нашому народу, в умовах багаторічного поневолення, зберегти самоідентичність, високі духовні цінності та нестримне прагнення до незалежності.

Сучасні дослідники серед визначальних чинників, які завжди характеризували вітчизняну культуру виділяють орієнтацію на релігійні цінності. Збережена в умовах утисків і заборон, в усних переказах та потаємних думках, висока моральність божих заповідей і настанов ставала тією основою, на якій формувалася і розвивалася українська національна культура.

Важливим завданням на сьогодні виступає вивчення творчості тих вітчизняних митців, талантів яких був відданий любові до мистецтва, власного народу та релігійних цінностей. Поєднання цих трьох чинників у творчості знаних особистостей стало основою для створення високохудожніх творів, що є основою для культурного виховання молодого покоління.

Висока виховна роль мистецьких творів, зокрема з релігійної тематики, відмічена у працях відомих українських дослідників, зокрема В. Овсійчук, Г. Склярєнко, М. Семчишин, В.Рожко, О.Нога та інші. Проблеми творчості самодіяльної художниці Л. Спаської присвятили свої роботи Я. Бондарчук [3], Л. Козловська [4], Л. Чикановська [2], В. Кисіленко [8], М.Черенюк [7].

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених зазначеній проблемі, творчість багатьох самодіяльних українських митців, які спеціалізувалися на релігійній тематиці, ще не відома широкому загалу.

У цій статті автор ставить перед собою за мету розкрити складний життєвий шлях та творчі здобутки самодіяльної художниці Рівненщини Лідії Іванівни Спаської.

Виходячи із мети дослідження, автор ставить такі завдання: дослідитися передумови духовного виховання Л. І. Спаської; розкрити шлях художниці до релігійної тематики; показати творчі здобутки митця у іконописі, живописі та графіці.

Л. І. Спаська (5.04.1910 – 15.08.2000 рр.) народилася в м. Умані, що на Черкащині. Вона росла і виховувалась у великій інтелігентній сім'ї, у якій була восьмою дитиною. Дитинство майбутньої художниці пройшло в батьківському маєтку, в селі Гавчиці, недалеко від містечка Ківерці Луцького повіту.

1918 року, після смерті батька, дівчинка вступила до Луцької гімназії, де зробила перші кроки в малюванні і після закінчення якої навчалася у Варшавській приватній художній школі ім. Крижановського у відомих польських майстрів [1]. Тут майбутня художниця вперше досягла велич християнської релігії, її вплив на духовний розвиток народу та мріяла долучитися до релігійного мистецтва.

У 1931 році, після смерті матері та отримання незначної спадщини, новою сходиною в художній освіті дівчини став Париж, у якому вона прожила 4 роки. У Франції пройшли найкращі роки життя художниці. "Багатство життя", так характеризує Лідія Іванівна паризький період. Тут вона познайомилася і подружилася з філософом-богословом, ректором православного Паризького богословського інституту Сергієм Миколайовичем Булгаковим. У Парижі доля звела художницю з незвичайною жінкою – Єлизаветою Кузьміною-Караваєвою, відомою в історії під своїм чернечим іменем Матері Марії, з композитором і музикантом Сергієм Рахманіновим, ху-

дожницею-іконописцем Юлією Рейтлінгер, яка навчила її темперної техніки іконопису, з княжною Наталією Оболенською, філософом Федотовим, професором Ільїним. У Парижі вона зустріла і свого майбутнього чоловіка Василя Георгійовича Спаського, студента Богословського інституту [3].

У 1935 році Лідія Іванівна разом із своїм нареченим назавжди покидає Париж і повертається на Волинь, де продовжує займатись улюбленою справою. Однак у 1939 році радянська влада націоналізувала батьківський маєток і відібрала будинок в м. Луцьку, що змусило сім'я Спаських переїхала в Дубно [2, с. 6].

Чимало лиха довелося пережити художниці в роки війни. У березні 1944 року, після звільнення Дубенщини від окупантів, пішов на фронт її чоловік, а через рік вона отримала лист від командира, у якому повідомлялося, що Василь Спаський загинув 3 лютого 1945 року у Східній Німеччині. Лідія Спаська залишається з двома маленькими синами, без жодних засобів до існування. Брат, дізнавшись про безвихідне становище сестри, запрошує її до себе в Острог, повідомивши, що тут є музей у якому може знадобитися її професія живописця. Так, у кінці 40-х років ХХ століття, доля привела Л. Спаську в тихе провінційне місто Острог [3, с. 298].

Після приїзду до Острога, Л. Спаській замовили намалювати 60 копій з портретів В. Леніна і Й. Сталіна для шкіл міста та району. Також на замовлення музею вона робить копії з картин відомих художників України І. Іжакевича та В. Касіяна. І хоча душа художниці прагнула до іншого мистецтва, вона бралася за цю роботу, щоб заробити на прожиття і утримання дітей [4, с. 3].

Творчість, як відомо, вимагає від особистості певного напруження душевних сил і незрівнянно більших переживань, коли це мистецька творчість жінки. Адже сама природа і ментальність накладають свій відбиток на таке явище [8, с.158].

Окрім улюбленої справи, Л. Спаську до творчості надихали складні життєві обставини, а також багатовікова історія і культура Острога. Мабуть, саме тому, не маючи можливості займатися релігійною тематикою, значне місце в творчості художниці посідає історична тема. Адже місто Острог, де мешкала художниця, пов'язане з іменами Б.Хмельницького, Д.Наливайка, Т.Шевченка, князів Островських, низкою інших історичних подій [10, с. 1]. Л. Спаська вивчає історію краю, знайомиться з архівними документами, зустрічається з учасниками подій, а також побувала у тих місцях, де проходили бої чи повстання.

Ознайомившись в музеї з історією міста Острога, з багатою літературою про нього, художниця, на пропозицію дирекції музею, починає писати картини, відтворюючи найважливіші історичні події з минулого древнього Острога. З 1953 року Л. Спаська майже не робить копій, а створює власні композиції на історичні теми. Серед її творчого доробку серія картин на тему національно-визвольної війни українського народу, портрети Северина Наливайка і Богдана Хмельницького, картини "Острозька трагедія 1636 р.", "В'їзд Богдана Хмельницького в Острог", "1648 рік", "Битва з татарами під Острогом 1578 р.", "Повстання острозьких міщан проти княгині Ганни Алоїзи Ходкевич 1636 року", "Переселенці із Острога на Лівобережну Україну", "Переселенці з Холмщини" [5]. Ці роботи відзначаються вдалою побудовою композиції, професійністю відтворення костюмів того часу та історичного середовища. Особливої уваги заслуговують масові сцени, у яких відтворена битва.

З часом у художниці з'являються полотна, присвячені сторінкам історії Острога у Другій світовій війні: "Засідання Острозького ревкому", "Зустріч Червоної армії в Острозі 17 вересня 1939 року", "Визволення Острога в 1944 році" [13, с.3]. Створюючи картини на різну тематику, художницю завжди хвилювала й релігійна проблематика. Принагідно зазначимо, що у кожному із названих полотен на воєнну тему, Л. Спаська на задньому плані зображувала споруди храмів, що були основною складовою картини.

У цей же період вона малює картини, у яких висвітлює життя Острожчини 50-х років ХХ століття, але історичну тематику не залишає.

Зміни у мистецтві цієї доби пов'язані, як відомо, з використанням відкритого світового та вітчизняного досвіду, пошуками нової художньої мови. То був час, позначений в Україні національно-культурним піднесенням, акцентуванням у мистецтві та суспільстві вияву зацікавлень щодо національних традицій, а саме – іконопису [9, с. 53].

Саме, з середини 50-х років ХХ століття свій талант художника Лідія Спаська скеровує на не зовсім традиційне для того часу, але близьке для неї русло – вона почала писати ікони і розписувати храми. Як зазначав Я.Бондарчук: "Це було насущною потребою її душі. У кожному ікону вона вкладала свою глибоку віру в Бога. Любов до Бога пронесла художниця наче святу

свічечку через усе життя. Вона зігривала в дні радості, підтримувала в тяжкі і страшні хвилини. Вона не зрадила їй ніколи. Не відреклась від неї навіть у ті гіркі часи, коли вірити в Бога було не тільки не модно, а й злочинно, коли дітям прищеплювали байдужість і презирство до релігії, коли храми перетворювали на клуби, спортзали і склади, коли над віруючими сміялись і тисячі людей супроти своєї совісті повинні були говорити, що не вірують у Бога, і забували про нього" [3, с. 298].

Багато душевних сил, тепла свого серця і таланту художниця віддала сакральному мистецтву. Звертаючись до біблійних тем, Л.Спаська досягає інший духовний світ, в якому вона не була чужою ні думками, ні почуттями. Всім своїм життям вона була підготовлена до такої діяльності і у виконанні робіт такого характеру, адже нею рухала віра [8, с. 159].

У 1956 році Л. Спаська відвідала мудрого і доброго священика отця Іоанна із села Глухівці неподалік від Козятина та у подарунок намалювала йому копію ікони Володимирської Богоматері, після чого отримала замовлення намалювати багато ікон у церкви, в яких він служив. Невдовзі після цього, отець Сергій Кульчинський запросив художницю в село Дермань на Рівненщині, де вона для церкви написала Голгофу та ікону Петра й Павла. На замовлення того ж отця Сергія, який переїхав на північ Росії, Л. Спаська розписувала церкви в Архангельську, Мурманську, Великому Устюзі. Саме там вона познайомилась із архієпископом Гавриїлом, який запросив її написати ікони для соборів в Астрахані, Ташкенті, Махачкалі, Вологді. Розписувала вона також Покровську церкву в Києві, створивши композиції "Покладання до гробу", "Воскресіння" та майже всі ікони для іконостасу. У Луцькому соборі їй належать полотна "В'їзд Господа в Єрусалим" та "Нагірна проповідь Ісуса Христа". Багато ікон художниця написала для соборів Курська і Нальчика, де живе її старший син [6, с. 3].

Ікони та церковні розписи складають найбагатшу духовну скарбницю художньої спадщини Лідії Спаської. В останні роки вона писала ікони для Богоявленського собору і Успенського римо-католицького костелу в Острозі, для багатьох церков Острозького району. У 1994 році художниця безкоштовно розписала відновлену церкву в селі Гавчиці, де пройшли її дитячі роки.

Однією з найкращих робіт, створених Л. Спаською за останні роки, є монументальний образ "Розп'яття", написаний для одного з вітарів Острозького римо-католицького костелу. "Образ умираючого на хресті Спасителя вражає не тільки віртуозністю свого живописного втілення, а й своїм внутрішнім глибоким змістом, суть якого в необхідності власної жертви і страждання для спасіння людства" [4, с. 3].

Працюючи в цій царині, вона не чекала ні підтримки з боку держави, ні зацікавлення громадськості, бо в ті часи релігійне мистецтво ігнорувалося. Л.Спаській була перекрита дорога до офіційного визнання, її замовчували, картини не допускали на виставки [8, с. 159].

У різні роки в Острозі, Рівному, Луцьку, Києві влаштовувалось чимало персональних виставок Л.Спаської. 17–24 жовтня 1961 року була відкрита її персональна виставка в м. Рівне, а 3 червня – 4 липня 1965 року в Києві, на якій експонувалося 44 роботи. Низку персональних виставок приурочено ювілейним датам [11; 12]. У 1981 році до 30-річного ювілею творчості художниці відкрита персональна виставка в Рівному, у серпні 1995 року, на честь 85-річного ювілею художниці – в Острозькій академії. У січні 1997 року Лідія Спаська брала участь у конкурсі на кращий портрет першої фундаторки Острозької академії – княжни Гальшки, у якому здобула перше місце. В 2000 році, до 90-річчя художниці, відбулася виставка її творів у Острозькому краєзнавчому музеї [7].

Лідія Іванівна неодноразово нагороджувалася грамотами та дипломами. У 1953 році художниця була нагороджена Грамотою Української республіканської Ради профспілок за участь в огляді робіт самодіяльних художників. 1957 року на фестивалі молоді Рівненської області в Києві за панно "Ленін з нами" художницю нагороджено дипломом I ступеня. У 1961 році вона отримала диплом Всесоюзної виставки робіт самодіяльних художників. За постійну участь у районних і обласних виставках художниця неодноразово нагороджувалась грамотами і грошовими преміями Рівненського міськвиконкому, Рівненської обласної Ради, обласного управління культури, обласного міжспілкового Будинку самодіяльної творчості та районних партійних і комсомольських організацій.

Щоб не малювала художниця – ікону, портрет, історичне полотно чи букет квітів – у кожному її творі відчувається чуйна поетична душа і високий професіоналізм митця. Її мистецтво проникнуте добротою, любов'ю, розкриває духовні цінності, будить душу людини, відкриваючи для неї безкраї обрії в прагненні до нескінченного.

Вагомий внесок Л.І.Спаської у національне творче мистецтво зафіксований в іконах, картинах та графіці. До найвідоміших розписів відносяться ікони "Благовіщення", "Вознесіння", "Спас Нерукотворний", "Розп'яття", "Христос Спаситель".

Понад 70 полотен художниці зберігається в Острозькому історико-культурному заповіднику. Десятки її полотен зберігається в Рівненському, Брестському, Мінському та інших музеях країни. Багато її картин знаходиться в школах, будинках культури і в приватних колекціях.

Отже, самодіяльна художниця Рівненщини Л. І. Спаська, мистецтво якої було присвячене релігійній тематиці, пройшовши складний творчий та життєвий шлях. Мистецькі здобутки Л. І. Спаської становлять значну художню цінність та слугують справі культурного виховання молодого покоління в незалежній українській державі.

Список використаних джерел

1. Державний історико-культурний заповідник м. Острога: [каталог]. (90-річчю Лідії Іванівни Спаської присвячується). – Острог, 2000.
2. Чикановская Л. И. 85-летию со дня рождения Лидии Ивановны Спасской посвящается. Каталог выставки. – Острог, 1995.
3. Бондарчук Я. Лідія Спаська. Острозькі просвітники XVI–XX ст. / Я. В. Бондарчук. – Острог: Університет "Острозька Академія" Українське історичне Товариство, 2000. – С. 296–301.
4. Козловська Л. Лідія Спаська – митець від Бога / Л. Козловська // Замкова гора. – Острог, 2005. – № 5. – С. 2–3.
5. Кисіленко В. Виставка творів самодіяльного художника Лідії Іванівни Спаської. [Каталог]. / В. Н. Кисіленко. – Ровно, 1981.
6. Острозький Державний історико-культурний заповідник. Кн.. 31047/1–3. ПІД 13175. Острозький Державний історико-культурний заповідник. Кн.. 31954 ПІД 13619.
7. Черенюк М. Обереги мистецтва Лідії Спаської. До 90-річчя майстрині / М. Черенюк // Вітчизна. – 2001. – № 3/4. – С. 158–160.
8. Скляренко Г. Друга половина XX століття як значущий період в історії українського мистецтва // Мистецтвознавство України / Г. Скляренко. – К., 2003. – С. 51–55.
9. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. Р-597 – Оп. 1. – Од. зб. 301. – арк. 4.
10. ДАРО. – Ф. Р-597 – Оп. 1. – Од. зб. 260. – 4 арк.
11. Там само. – Од. зб. 289. – 24 арк.
12. Там само. – Ф. 478. – Оп. 3. – Од. зб. 395. – 8 арк.

Галина Борейко

РЕЛИГИОЗНАЯ ТЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ САМОДЕЯТЕЛЬНОЙ ХУДОЖНИЦЫ Л. СПАССКОЙ

Статья раскрывает творческий и жизненный путь самодеятельной художницы Ривненщины Л. И. Спасской, искусство которой посвящалось религиозной тематике. В условиях господствующего во время тоталитарного режима, атеизма, она сумела сохранить любовь к родному краю, своему народу, Богу, церкви и их духовных символов.

Ключевые слова: религиозная тематика, самодеятельная художница Л. Спасская, иконы-надпись, Ровенщина, Острог.

Galyna Boreyko

A RELIGIOUS SUBJECT IN THE CREATION OF NOT PROFESSIONAL ARTIST L.SPASCOI

In the article creative and vital way of artist of Rivne region L. Spascoi, the art of which was devoted to the religious subject is exposed. It is shown, that in the conditions of atheism ruling during the totalitarian mode she managed to carry in a soul the love to the native edge, own people, god, church and their spiritual characters.

Key words: religion subject, artist L. Spaska, icons, inscription, Rovenschyna, jail.